

УДК 376.36-053.4

А. І. Кравченкокандидат педагогічних наук, професор
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка**Ю. О. Діброва**магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІЄСЛІВНОГО СЛОВНИКА У ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ II РІВНЯ

У статті розглядаються особливості логопедичної роботи з розвитку дієслівного словника у дітей із загальним недорозвиненням мовлення II рівня.

В статтє рассматриваются особенности логопедической работы по развитию глагольного словаря у детей с общим недоразвитием речи II уровня.

The article discusses the features of speech therapy work on the development of the verbal dictionary in children with a general underdevelopment of speech of level II.

Ключові слова: логопедична робота, дієслівний словник, загальне недорозвинення мовлення, активний словник, пасивний словник.

Ключевые слова: логопедическая работа, глагольный словарь, общее недоразвитие речи, активный словарь, пассивный словарь.

Key words: speech therapy work, verbal dictionary, general speech underdevelopment, active dictionary, passive dictionary.

Постановка проблеми. Проблема формування словникового запасу дітей займає найважливіше місце в сучасній логопедії, а питання про стан словника при різних мовленнєвих порушеннях і про методику його розвитку є одним з центральних питань. Лексика як найважливіша частина мовленнєвої системи має велике загальноосвітнє і практичне значення. Багатство словника є ознакою високого розвитку мовлення дитини. При порушеннях формування лексичного запасу мовлення дітей не можна вважати достатньо розвиненим.

Для оволодіння дитиною зв'язним мовленням необхідний досить багатий дієслівний словник, тому що загально-відомо, що дієслово є основою будь-якої

фрази, будь-якого висловлювання. Оволодіння дієслівною лексикою необхідно для розвитку внутрішнього мовлення і тому позитивно впливає на психічний і комунікативний розвиток дитини.

Аналіз наукових джерел і накопичений досвід навчання та виховання дітей із загальним недорозвиненням мовлення переконують в необхідності подальшого їх вивчення, удосконалення і деталізації спеціальної методики, так як в цій області до теперішнього часу є ряд невіршених питань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі неодноразово піднімалася проблема особливостей розвитку лексики дітей, що мають мовленнєву патологію (Т. Алтухова, Г. Бабина, Т. Бармінкова, В. Воробйова, О. Грибова, В. Ковшиков, Р. Левіна, Н. Никашина, Г. Чиркіна, С. Шаховська та інші). У дослідженнях виявлено кількісну і якісну своєрідність словникового запасу дітей з мовленнєвими порушеннями (Н. Жукова, Т. Філічева, Р. Левіна, Н. Симонова, Л. Спірова, Т. Филічева, Г. Чиркіна та інші); запропоновані деякі шляхи формування словника у дітей з порушеннями мовлення.

До теперішнього часу в методичній літературі розроблені практичні рекомендації, що сприяють формуванню лексики у дітей із мовленнєвими порушеннями (Ю. Гаркуша, Р. Лалаєва, Н. Серебрякова, Т. Филічева, Т. Туманова та інші).

Незважаючи на те, що на сьогодні існують створені теоретичні основи вивчення лексичної сторони мовлення дітей із мовленнєвими порушеннями, до теперішнього часу практичні дослідження в цій області представлені недостатньо.

Мета статті – висвітлити особливості розвитку дієслівного словника у дітей із ЗНМ II рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що найбільш сприятливим для розвитку всіх сторін мовлення і для корекції порушень є дошкільний вік. Труднощі, які відчувають діти із недорозвиненням мовлення при задоволенні програми дитячого саду, обумовлені недостатнім рівнем розвитку мовлення, який багато в чому визначається

обсягом і якістю словника. Формування лексичного запасу має велике значення для розвитку пізнавальної діяльності дитини, так як слово, його значення є засобом не тільки мовлення, а й мислення.

Одним із основних завдань корекційного навчання і виховання дітей із ЗНМ, як відомо, є практичне засвоєння лексичних засобів мовлення.

У дошкільників розвиток лексики відбувається в два етапи: кількісне зростання словникового запасу і його якісний розвиток, тобто оволодіння значеннями слів. Зростання словника здійснюється і за рахунок запозичення слів із мовлення дорослих, і за рахунок оволодіння способами утворення слів. Розвиток словника відбувається за рахунок слів, що позначають предмети найближчого оточення, дії з ними, а також окремі їх ознаки. При цьому відзначаються індивідуальні відмінності в словнику [4].

Поняття, позначене словом, будучи узагальненим образом дійсності, зростає, шириться, поглиблюється в міру розвитку дитини, у міру того як розширюється і стає різноманітнішою сфера її діяльності, збільшується коло людей і предметів, з якими вона вступає в спілкування.

Дефініція «загальне недорозвинення мовлення» (ЗНМ) означає різні складні мовленнєві порушення, за яких у дітей порушено формування всіх складових мовленнєвої системи, що відносяться до її звукової і смислової сторін за умови нормального слуху та інтелекту [2, с. 26].

Однією з характерних ознак цього порушення є більш пізній початок розвитку мовлення: перші слова з'являються до 3-4-х, а іноді і до 5 років. Мовлення аграматичне, недостатньо фонетично оформлене і малозрозуміле. Найбільш виразним показником є відставання експресивного мовлення при відносно благополучному, на перший погляд, розумінні зверненої мови. У всіх дітей спостерігається недостатня мовленнєва активність і критичність до свого порушення.

В наш час розроблено велику кількість авторських методик з розвитку лексико-граматичних засобів мовлення (Н. Жукова, Л. Ефименкова, Т. Ткаченко, С. Шаховська, Т. Филичева, Т. Тумакова та

інші). Всі ці методики спираються на наступні принципи: системності; комплексності; врахування онтогенетичного патогенезу; врахування індивідуальних особливостей.

Дослідниками було виділено сім напрямків логопедичної роботи з дошкільниками із ЗНМ, що сприяють розвитку лексичної складової мовлення: розвиток номінативного словника, розвиток атрибутивного словника, розвиток предикативного словника, розвиток словника узагальнюючих слів, розвиток словника антонімів, розвиток словника синонімів, розвиток зв'язного мовлення [5, с. 7].

При своєчасному мовленнєвому розвитку дієслова з'являються приблизно в 1 рік 8 місяців. У цей час вони використовуються в тій формі, в якій вони найчастіше сприймаються від оточуючих, тобто у формі інфінітиву або імперативу, який спонукає дитину до тих чи інших дій або забороняє їх. У період з 1 року 10 місяців до 2 років 1 місяця починається формування початкових навичок словозміни дієслів, їх запас в мовленні дитини становить з 18 до 50 слів [1, с. 24].

Поряд із розширенням кількості слів у реченні до трьох і з появою в мовленні дитини двох або навіть трьох форм одного і того ж дієслова (сиди – сидить – сів), з'являється узгодження між суб'єктом і предикатом (узгодження іменника в формі називного відмінка з дієсловом). Діти починають застосовувати таку синтаксичну конструкцію, як суб'єкт дії плюс його дію, в якій дія позначено дієсловом. До чотирьох років словниковий запас зростає до 1600-1900 слів. З них, за даними О. Гвоздева, 50,2% складають іменники, 27,4% – дієслова, 11,8% – прикметники, 5,8% – прислівники [1].

На думку Т. Філічевої, у дітей при нормі мовленнєвого розвитку в віці 5–7 років без спеціальних занять можливість активного застосування в мовленні різноманітних дієслів і складання за допомогою них складних висловлювань обмежена. Ось чому більшість вживаних ними дієслів висловлюють найчастіше рух і примітивні дії («Біжи», «Візьми») [3].

Зі спостережень за дітьми 5-7 років видно, що ті з них, які в самостійних висловлюваннях вживають достатньо велику кількість дієслів, здатні самі розвинути сюжет, тобто вони можуть побачити приховані зв'язки, висловлюють оціночні судження.

Дошкільники в 5-6 років легко виконують завдання на словотвір і словозміну. Від одного кореня вони здатні утворити різні частини мови: дієслова, іменники, прикметники та ін. Стан словника дієслів у дітей із ЗНМ має суттєві відмінності від рівня розвитку дієслівної лексики дітей із нормою мовленнєвого розвитку.

У дітей з другим рівнем мовленнєвого недорозвинення мовленнєва активність дещо зростає. Для них характерне переважне вживання дієслів в інфінітиві або формі 3-ї особи однини і множини теперішнього часу. Форма минулого часу дієслова часто замінюється формою теперішнього часу і навпаки (наприклад, Оля садок йду). Спостерігаються взаємозаміни однини і множини дієслів (наприклад, з'явилася квіти), змішання дієслів минулого часу в чоловічому і жіночому роді (наприклад, тато працювала). Середній рід дієслів минулого часу в активному мовленні не вживається [3, с. 14].

Частина слів, знайомих дітям, все ще виявляються недостатньо закріпленими в вільному мовленні через рідкісне їх застосування, тому при складанні речень діти намагаються уникати їх. Іноді навіть такі знайомі дієслова, як поїти і годувати, у багатьох дітей часто недостатньо чітко розрізняються за змістом.

Можна відзначити помилки, пов'язані із недостатньою диференціацією виду дієслів («виспалися», поки було темно, замість спали), дещо рідше відзначається неправильне узгодження іменників і дієслів («хлопчик малюють», «дівчинки грала»). У дітей відсутні чіткі уявлення про лексичні значення слів. Багато форм дієслів нерідко замінюються дітьми на подібні за значенням («приїхали – прибули»).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Корекція мовленнєвих порушень взагалі та збагачення словникового запасу зокрема є необхідною

умовою для розвитку комунікативних умінь дітей із ЗНМ II рівня. Особливого значення набуває оволодіння дітьми дієслівним словником. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в більш детальному вивченні зазначеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алябьева Е. А. Развитие глагольного словаря у детей с речевыми нарушениями / Е. А. Алябьева. – М. : ТЦ Сфера, 2012. – 64 с.
2. Лалаева, Р. И. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя) / Р. И. Лалаева, Н. Б. Себрякова. – СПб. : СОУЗ, 1999. – 160 с.
3. Ткаченко Т. А. Формирование лексико-грамматических представлений: Сборник упражнений и методических рекомендаций для индивидуальных занятий с дошкольниками / Т. А. Ткаченко. – М. : Гном и Д, 2003. – 47 с.
4. Трофименко Л. И. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Інститут спеціальної педагогіки АПН України. – К., 2004. – 20 с.
5. Шеремет М. К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи / М. К. Шеремет // Корекційна педагогіка. – № 1. – 2008. – С. 6–8.

УДК 376.1–056.264

А. І. Кравченко

кандидат педагогічних наук, професор
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Т. В. Рева

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ ПЛАВНОСТІ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

У статті розкрито зміст логопедичної роботи з формування плавності мовлення у дітей дошкільного віку із заїканням.

В статті раскрыто содержание логопедической работы по формированию плавности речи у детей дошкольного возраста с заиканием.